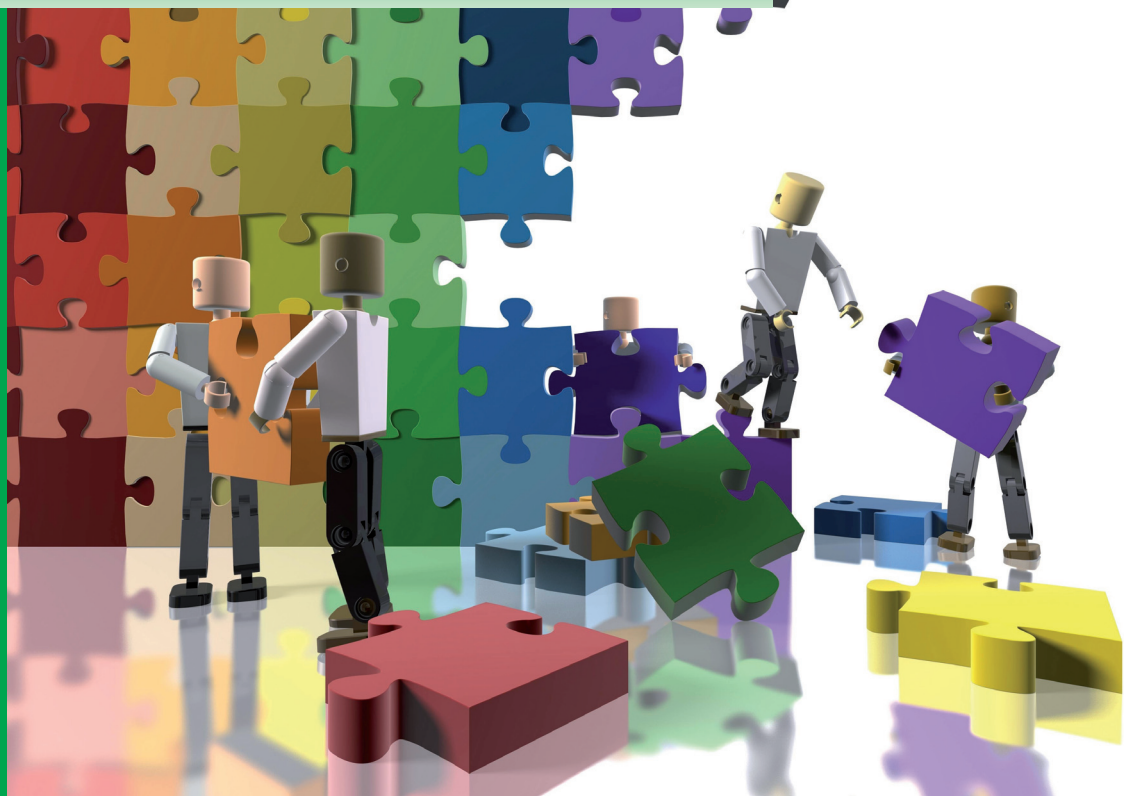

**Roman Procházka, Jan Šmahaj,
Marek Kolařík, Martin Lečbych**

TEORIE A PRAXE PORADENSKÉ PSYCHOLOGIE

Roman Procházka, Jan Šmahaj, Marek Kolařík, Martin Lečbych

TEORIE A PRAXE PORADENSKÉ PSYCHOLOGIE

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

PhDr. et Mgr. Roman Procházka, Ph.D., PhDr. Jan Šmahaj, Ph.D.,
PhDr. Marek Kolařík, Ph.D., PhDr. Martin Lečbych, Ph.D.

TEORIE A PRAXE PORADENSKÉ PSYCHOLOGIE

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 5485. publikaci

Recenzovali:

PhDr. et Mgr. Ivana Marášková
PhDr. Pavel Škobrtal, Ph.D.

Odpovědná redaktorka Hana Vařáková
Sazba a zlom Antonín Plicka
Počet stran 256
Vydání 1., 2014

Vytiskla Tiskárna v Ráji, s.r.o., Pardubice

© Grada Publishing, a.s., 2014
Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-4451-3

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-9177-7 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-9178-4 (ve formátu EPUB)

OBSAH

PŘEDMLUVA	11
1. CHARAKTERISTIKA PORADENSTVÍ	13
1.1 Stručný historický exkurz vývoje poradenství ve světě a v České republice	14
1.2 Vymezení a rozvoj poradenství	15
1.3 Přístupy a systémy	18
1.3.1 <i>Období hledání optimálního řešení</i>	19
1.3.2 <i>Koncepce integrovaného výchovně-rozvíjecího přístupu v poradenství</i>	19
1.4 Vybrané přístupy k poradenství	19
1.4.1 <i>Psychoanalytický (freudovský) přístup</i>	19
1.4.2 <i>Individuální psychologická koncepce A. Adlera</i>	20
1.4.3 <i>Behaviorální přístup</i>	20
1.4.4 <i>Experienciální přístup</i>	20
1.4.5 <i>Gestalt přístup</i>	21
1.4.6 <i>Racionálně-emoční přístup</i>	21
1.4.7 <i>Přístup pomocí transakční analýzy</i>	22
1.4.8 <i>Systemický přístup</i>	23
1.4.9 <i>Narativní přístup</i>	23
1.4.10 <i>Eklekticko-integrativní přístup</i>	23
1.5 Systémy poradenství	24
1.5.1 <i>Poradenství v rezortu Ministerstva práce a sociálních věcí ČR</i>	24
1.5.2 <i>Poradenství v oblasti školství</i>	25
1.5.3 <i>Poradenství ve zdravotnictví</i>	26
1.5.4 <i>Jiné typy poradenství</i>	26
1.5.5 <i>Občanské poradny</i>	26
1.5.6 <i>Poradenství prostřednictvím internetu</i>	26
1.6 Místo realizace poradenského procesu	27
2. METODY PORADENSKÉ PRÁCE	29
2.1 Základní metody práce s klientem	29
2.1.1 <i>Informace</i>	29
2.1.2 <i>Delegování</i>	30
2.1.3 <i>Objasnění</i>	30
2.1.4 <i>Ventilace</i>	31
2.1.5 <i>Podpora a povzbuzení</i>	31
2.1.6 <i>Interpretace</i>	31
2.1.7 <i>Třénink</i>	32
2.1.8 <i>Relaxační techniky</i>	32
2.1.9 <i>Konfrontace</i>	35
2.1.10 <i>Reflexe</i>	35

2.1.11	Modelové situace	35
2.1.12	Hraní rolí	36
2.1.13	Rozvoj vědomých způsobů zvládnání zátěže	36
3.	PORADENSKÝ TÝM A INTERDISCIPLINÁRNÍ SPOLUPRÁCE	39
4.	PORADENSKÝ PROCES	43
4.1	Klient přichází poprvé	43
4.2	Struktura poradenského procesu	46
4.2.1	Počáteční fáze poradenského procesu	47
4.2.2	Prostřední fáze poradenského procesu	47
4.2.3	Závěrečná fáze poradenského procesu	48
4.3	Když běží čas v poradenství	49
5.	VERBÁLNÍ KOMUNIKACE V PORADENSKÉM PROCESU	51
5.1	Důležité komponenty dialogu mezi poradcem a klientem	51
5.1.1	Aktivní naslouchání	51
5.1.2	Práce s otázkami	52
5.1.3	Jazyk v poradenství	54
5.1.4	Akceptace	54
5.1.5	Empatie	54
5.1.6	Kongruence	55
5.1.7	Zpětná vazba	55
5.1.8	Záznam rozhovoru	55
6.	NEVERBÁLNÍ KOMUNIKACE V PORADENSKÉM PROCESU	57
6.1	Gestikulace	57
6.2	Haptika	57
6.3	Mimika	59
6.4	Proxemika (fyzická blízkost)	60
6.5	Posturologie	61
6.6	Kinezika	61
6.7	Teritorialita	61
6.8	Paralingvistické projevy	62
6.9	Produkce	62
6.10	Pláč	63
7.	RIZIKOVÍ KLIENTI V PORADENSKÉ PRÁCI ANEB KOHO TAKÉ POTKÁVÁME	67
7.1	Depresivní klient	68
7.2	Suicidální klient	69
7.3	Nedobrovolný klient	71
7.4	Klient v odporu	73
7.5	Mlčenlivý klient	75
7.6	Klient s manipulativním chováním	76
7.7	Agresivní klient	77

7.7.1	<i>Vyhodnocení agresivního incidentu</i>	77
7.7.2	<i>Komunikace</i>	78
7.7.3	<i>Taktika vyjednávání a zklidňující techniky</i>	79
8.	PSYCHOLOGICKÁ PROBLEMATIKA ŠKOLNÍ PŘIPRAVENOSTI	81
8.1	Školní připravenost z hlediska vývojové psychologie	82
9.	OBECNÉ POJETÍ PROBLÉMŮ VE ŠKOLE A TYPOLOGIE ŽÁKŮ	
	S PROBLÉMY	87
9.1	Žák s konkrétním typem problému	88
9.2	Charakteristika žáka s problémy	88
9.3	Charakteristika problémů u žáků	89
	9.3.1 <i>Problémy v oblasti výkonu a školního prospěchu</i>	89
	9.3.2 <i>Problémy v oblasti chování</i>	90
	9.3.3 <i>Problémy v oblasti citového prožívání</i>	91
9.4	Otázky prevence a poradenství u problémových žáků	91
10.	PORADENSTVÍ PRO NADANÉ A TALENTOVANÉ	95
10.1	Nadání	95
10.2	Základní termíny	96
10.3	Vyhledávání a identifikace nadaných a talentovaných z pohledu psychodiagnostiky	98
10.4	Přístupy práce s talentovanými a nadanými	99
10.5	Řešení školních problémů nadaných dětí	101
11.	PORADENSTVÍ VE VOLBĚ POVOLÁNÍ A PROFESNÍM VÝVOJI	103
11.1	Představa o svém budoucím povolání	104
11.2	Využívané modely poradenského postupu	105
	11.2.1 <i>Model shody</i>	105
	11.2.2 <i>Teoretický model profesního rozhodování</i>	106
11.3	Formování žáka k budoucí volbě povolání	106
	11.3.1 <i>Mladší školní věk</i>	106
	11.3.2 <i>Starší školní věk</i>	107
11.4	Psychologické vyšetření zaměřené na volbu povolání	108
	11.4.1 <i>Získání informací před samotným vyšetřením</i>	109
	11.4.2 <i>Vlastní psychologické vyšetření</i>	110
11.5	Profesní poradenství na středních školách	111
	11.5.1 <i>Vývoj upřesňující volbu pro případné další studium na vysoké škole</i>	112
11.6	Profesní poradenství na vysokých školách	113
12.	PORADENSTVÍ V OBLASTI KYBERŠIKANY	115
12.1	Co je kyberšikana	115
	12.1.1 <i>Formy a typy kyberšikany</i>	115
12.2	Otázky a možnosti výzkumného přístupu kyberšikany	116
12.3	Kyberšikana v číslech	118
	12.3.1 <i>Zjištění ze zahraničních výzkumů</i>	118
	12.3.2 <i>Výskyt kyberšikany v ČR</i>	119

12.4	Důvody vzniku a dopady kyberšikany	120
12.4.1	<i>Dopad kyberšikany na psychický stav oběti</i>	120
12.4.2	<i>Počítačová gramotnost</i>	121
12.5	Základní pravidla bezpečného internetu	121
12.6	Role poradců při zvládnání kyberšikany	121
13.	PORADENSTVÍ V OBLASTI TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU	127
14.	PORADENSTVÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ U DĚTÍ	133
14.1	Etiologie poruch chování	133
14.1.1	<i>Diagnostická kritéria</i>	135
14.2	Poradenství v oblasti neposlušnosti a opozičního chování	136
14.2.1	<i>Způsoby intervence</i>	137
14.3	Vyrušování ve škole a ve třídě	138
14.3.1	<i>Úrovně analýzy obecně</i>	139
14.3.2	<i>Intervence na úrovni dítěte</i>	139
14.3.3	<i>Intervence na úrovni učitel–žák</i>	141
14.3.4	<i>Intervence na úrovni školy</i>	141
14.4	Dětské krádeže a psychologické poradenství	142
15.	PORADENSTVÍ V OBLASTI HYPERKINETICKÉ PORUCHY (ADHD)	145
15.1	Diagnostická kritéria ADHD	145
15.1.1	<i>Nepozornost</i>	145
15.1.2	<i>Hyperaktivita</i>	146
15.1.3	<i>Impulzivita</i>	146
15.2	Typy ADHD	146
15.3	Psychologická problematika dětí s ADHD	147
15.3.1	<i>Vývoj dětí s ADHD</i>	147
15.3.2	<i>Socializace předškolního dítěte s ADHD</i>	149
15.3.3	<i>Specifické projevy chování u dětí s ADHD</i>	150
15.4	ADHD v sociálním prostředí	151
15.4.1	<i>Dítě s ADHD v rodině</i>	151
15.4.2	<i>Dítě s ADHD ve škole</i>	152
15.4.3	<i>Dítě s ADHD a vztahy s ostatními dětmi a okolím</i>	152
15.5	Jak pracovat s ADHD	153
15.5.1	<i>Informovanost a příprava rodičů</i>	153
15.5.2	<i>Kognitivně-behaviorální přístup</i>	153
15.5.3	<i>Některé zásady práce s dětmi s ADHD ve škole</i>	155
15.5.4	<i>Některé zásady práce a opatření pro děti s ADHD</i>	155
16.	PSYCHOLOGICKÁ PROBLEMATIKA PORUCH UČENÍ	157
16.1	Etiologie poruch učení	157
16.1.1	<i>Biologicko-medicínská rovina</i>	157
16.1.2	<i>Kognitivní rovina</i>	158
16.1.3	<i>Behaviorální rovina</i>	159
16.2	Stručná charakteristika specifických poruch učení	159

16.2.1	<i>Dyslexie</i>	159
16.2.2	<i>Dysgrafie</i>	161
16.2.3	<i>Dysortografie</i>	161
16.2.4	<i>Dyskalkulie</i>	162
16.2.5	<i>Dyspraxie</i>	163
16.3	Psychosociální postavení dětí s poruchami učení	163
16.3.1	<i>Situace v rodině</i>	164
16.3.2	<i>Postoje učitelů</i>	164
16.3.3	<i>Postoje spolužáků</i>	165
16.3.4	<i>Postoj k sobě samým</i>	165
16.4	Vybrané metody nápravy poruch učení	165
17.	PORADENSTVÍ V OBLASTI MENTÁLNÍ RETARDACE	169
17.1	K terminologickým otázkám mentální retardace a mentálního postižení	169
17.2	Poradce, diagnostika a rozvoj potenciálu osob s mentálním postižením	173
17.2.1	<i>Obecná doporučení pro rozvoj potenciálu osob s mentální retardací</i>	177
17.3	Poradce a osvěta	179
17.4	Poradce a rodina s člověkem s mentální retardací	184
17.5	Poradce a dospívání člověka s mentální retardací	190
18.	PORADENSTVÍ VE SFÉŘE DROGOVÝCH A DALŠÍCH ZÁVISLOSTÍ	193
18.1	Klient závislý na návykových látkách	196
18.2	Cyklus motivace k léčbě	199
18.2.1	<i>Nestojí o změnu</i>	200
18.2.2	<i>Rozhodování</i>	200
18.2.3	<i>Rozhodnutí</i>	200
18.2.4	<i>Jednání</i>	200
18.2.5	<i>Udržování</i>	200
18.2.6	<i>Recidiva návykového chování</i>	200
18.3	Problematika patologického hráčství	201
18.3.1	<i>Vývoj patologického hráčství</i>	202
18.3.2	<i>Poradenská práce s klientem závislým na hře</i>	203
19.	PORADENSTVÍ U PORUCH PŘÍJMU POTRAVY	205
19.1	Principy základního psychologického poradenství	206
20.	INSTRUMENTÁLNÍ SLOŽKY SOUŽITÍ A RITUÁLY	211
20.1	Rituály a jejich význam	212
21.	SKUPINOVÉ PORADENSTVÍ	215
21.1	Styly vedení skupiny (role, které zaujímá poradce, tj. vedoucí skupiny)	217
21.1.1	<i>Autoritářský styl</i>	217
21.1.2	<i>Demokratický styl</i>	217
21.1.3	<i>Liberální styl</i>	218
21.2	Spoluvedení skupiny	219
21.3	Klienti, s nimiž se v rámci skupinové práce pracuje obtížně	220

21.3.1	<i>Monopolista</i>	220
21.3.2	<i>Pomocník poradce</i>	221
21.3.3	<i>Spravedlivý moralista</i>	221
21.3.4	<i>Obhájce zvláštního zájmu</i>	221
21.3.5	<i>Tichý uzavřený člen</i>	222
21.3.6	<i>Pomoc odmítající soudce</i>	222
21.3.7	<i>Intelektualizátor</i>	222
21.3.8	<i>Agresor</i>	222
22.	DŮVĚRNÉ INFORMACE, MLČENLIVOST, OHLAŠOVACÍ POVINNOST	225
22.1	Ohlašovací povinnost aneb Na co také musíme myslet	226
22.1.1	<i>Nepřekážení trestného činu a neoznámení trestného činu</i>	226
23.	ETICKÉ PROBLÉMY PORADENSTVÍ	231
	LITERATURA	233
	SHRNUTÍ	243
	SUMMARY	245
	VĚCNÝ REJSTŘÍK	247

PŘEDMLUVA

Kniha *Teorie a praxe poradenské psychologie* vznikla na základě potřeby vytvořit jednotné dílo, v němž by se setkaly základní principy poradenské psychologie a teoretické rámce společně s vybranými praktickými tématy, na něž lze v psychologickém poradenství narazit. Kniha je určena nejen psychologům, sociálním pracovníkům, speciálním pedagogům a studentům těchto oborů, ale i ostatním zájemcům. Klade si za cíl představit základní pilíře, na nichž stojí psychologické poradenství, a také zpracovaná témata převést do praxe.

Kapitoly byly vybrány na základě naší zkušenosti a otázek, se kterými se setkáváme v naší psychologické praxi. V knize se snažíme podat informace z oblastí, jež bezprostředně souvisejí s profesí poradenského psychologa a jsou často předmětem jak odborné, tak laické diskuse. Poradenská psychologie představuje obor, který na psychologa klade vysoké nároky z hlediska znalostí, dovedností a především jeho osobnostních kvalit. S ohledem na šíří tématu nebylo možné v knize zpracovat úplně všechny metody poradenské práce s klienty, čímž odkazujeme čtenáře na další studium jimi preferovaných stylů, přístupů a metod.

Kniha vytváří pevný základ pro poznání poradenského procesu mezi klienty a poradcem. Teprve praxe a vlastní zkušenosti však tyto poznatky důkladně prověřují. Pojďme se tedy společně vydat po cestě poradenské psychologie a hledat možnosti, jak tento krásný obor obohatit a vést směrem ku prospěchu jak našim klientům, tak i nám samotným.

*Roman Procházka
Jan Šmahaj
Marek Kolařík
Martin Lečbých*

V Olomouci, září 2013

1. CHARAKTERISTIKA PORADENSTVÍ

V této úvodní kapitole se zaměříme na charakteristiku poradenství, jeho systémy a přístupy a poukážeme na místo poradenské psychologie. **Charakteristika poradenství** (lat. *consultatio*) je založena na vztahu mezi klientem a poradcem. Cílem je především podpora a pomoc. Poradce se snaží podpořit růst, rozvoj, zralost a lepší uplatnění klienta, aby se efektivně orientoval ve světě a vyrovnával se se životem. V anglické literatuře je poradenství označováno pojmy *counselling* či *advising*. V české literatuře lze nalézt synonyma slova poradenství poradenský servis, poradenská služba. Baštecká a Škábová (2009, s. 236–237) poradenství vymezují jako „proces, při kterém profesionál poskytuje druhému člověku (páru, rodině, skupině) ve vztahu partnerské spolupráce při řešení problému informace, rady, vedení a podporu přiměřeně k (nepříznivé) životní situaci člověka a jeho životním cílům a potřebám tak, aby se zlepšila schopnost jedince (páru, rodiny, skupiny) se ve své životní situaci orientovat a na základě využití vlastních sil a zdrojů okolí ji co nejlépe řešit nebo přijmout, včetně přijetí odpovědnosti za důsledky rozhodnutí“.

Poradenství je rovněž možné vymezit podle Gabury a Pružinské (1995) následujícími způsoby:

- výměna informací mezi poradcem a klientem (Bommert a Plessen, 1978);
- fenomén lidské interakce (Schubenz, 1968);
- poradenství jako proces učení (Dustin a George, 1968);
- vědecky fundované vysvětlení a ovlivňování lidského chování s cílem zlepšit život klienta, řešit problémy a umět jim předcházet (vycházející z psychoterapeutických směrů, především kognitivně-behaviorální terapie).

Úkolem poradce je už v první fázi kontaktu s klientem korigovat nepřiměřená očekávání klienta a poskytnout mu reálný pohled na možnosti poradenství i poradce. Poradenství lze chápat jako metodu vzdělávání a výchovy, redukování emočního napětí a metodu pomáhající klientovi při řešení problémů. Poradenská odbornost se uplatňuje v nejrůznějších dílčích oblastech lidského života, ve školství se jedná hlavně o poradenství pedagogicko-psychologické (zahrnující i školní poradenskou psychologii), poradenství poskytované výchovnými poradci a školními psychology v jednotlivých školách, v sociální oblasti o poradenství poskytované v rodinných poradnách, občanských poradnách apod. (Baštecká a Škábová, 2009). Zahrnuje i problémy profesní, partnerské a rodinné.

Klient by neměl být pasivní, měl by se podílet na analýze problémů, pokusit se lépe poznat sám sebe, pochopit svou vnitřní motivaci. Poradce by měl být jen katalyzátorem, který umožňuje a ulehčuje tento celkový proces, napomáhá klientovi uvědomit si své možnosti pro konstruktivní změny sebe samého, okolí a fungování v mezilidských

vztazích. Daří se mu dobře tam, kde je dostatek sociálních faktorů a příležitostí pro všestranný rozvoj osobnosti každého klienta, kde nehraje roli pohlaví, rasa, národnost a náboženství. Výjimkou jsou případy, kdy je jasně uvedeno, že jde například o poradenství pro věřící.

1.1 STRUČNÝ HISTORICKÝ EXKURZ VÝVOJE PORADENSTVÍ VE SVĚTĚ A V ČESKÉ REPUBLICE

Poskytování poradenství má dlouhou tradici zejména v „ústní“ podobě v oblasti pro manželské a rodinné problémy. Z historického kontextu je možné považovat za určitou formu písemného podkladu pro poradenství Bibli, která vychází z vlivu církve (jež si v 19. století uvědomila potřebu institucionalizovaného poradenství). Věta v Bibli „čiň pokání“ může z hlediska práce s klientem nabývat významu „změň myšlení“. Tímto lze již sledovat, že právě změna myšlení a náhledu na problém může patřit mezi základní prvky, jak potíže zvládnout. Hovoříme-li v tomto ohledu o změně myšlení, dotýkáme se převážně kognitivních směrů, které se myšlení a práci s ním věnují. První civilní instituce byla zřízena roku 1884 F. Galtonem v Londýně. Pod názvem Antropometrická laboratoř se zaměřovala na oblast poskytování rad (poradenství) při volbě partnera, výchově dětí a problematiku pozůstalosti. O dvanáct let později, v roce 1896, otevírá L. Witmer v Pensylvánii Poradenskou kliniku zaměřenou na diagnostiku a terapii dětí s výukovými a výchovnými problémy. Ve 20. století se poradenství rozvíjelo především v civilní sféře. Ve třicátých letech došlo vlivem A. Adlera a jeho „dětských poradenských klinik“ ke změnám, jež zasáhly především Spojené státy americké, Velkou Británii a Rakousko. V Německu se poradenství ukotvilo v rámci oblasti psychologie práce a organizace řízení.

Tyto změny zasáhly i tehdejší Československo. Jak uvádějí Baštecká a Škábová (2009), první poradenské zařízení s názvem Poradna pro manželské rozkoly (O. Machotka) vzniklo ve druhé polovině třicátých let v Praze. V roce 1945 poradna přestala působit. O něco později, v roce 1948, byla v Brně otevřena Poradna pro problémové rodiny a manželství. Vlivem poradenského hnutí byla v roce 1969 schválena koncepce budování sítě poraden, kterou zaštiťovalo ministerstvo práce a sociálních věcí. V roce 1970 byla založena poradna v Ústí nad Labem a Českých Budějovicích, v roce 1971 v Brně, Ostravě, Plzni, Hradci Králové, následující rok v Olomouci a Hodoníně. V roce 1975 byly poradny začleněny do soustavy zařízení sociální péče při tehdejších krajských a okresních národních výborech. V dalších letech pak docházelo v rámci poraden k velkým změnám. Největší z nich bezprostředně souvisí se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a změnami zřizovatele, kdy od státu tuto roli ve většině případů převzaly krajské či městské úřady. V souvislosti se změnami zřizovatele, organizačními změnami (slučování detašovaných pracovišť do jednoho celku, důraz na větší spolupráci s odbory sociálně-právní ochrany dětí /OSPOD/ apod.) a stále se tenčícími finančními zdroji se řada poraden ocitla v existenčním ohrožení, kvůli němuž se některé sloučily, či dokonce úplně zanikly.

Vývoj v jednotlivých oblastech poradenství v našich zemích byl obvykle reakcí na vynořivší se společenský problém: v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století vznikalo

v reakci na vzrůstající rozvodovost předmanželské a manželské poradenství, v devadesátých letech v reakci na rostoucí sociálně-právní složitost společnosti občanské poradenství. V roce 2007 u nás začal platit zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který považuje sociální poradenství za jeden z pilířů systému. Etický a provozní rámec sociálního poradenství je vymezen ve standardech sociálních služeb, jež jsou součástí zákona. Poradenství i nadále reaguje na měnící se podoby společenských problémů – rozvíjí se dluhové poradenství a terénní práce. Za významný mezník 21. století lze považovat v roce 2006 spojení českých poradenských asociací do Asociace sociálního poradenství (ASP), jejímiž členy jsou:

- **Asociace manželských a rodinných poradců ČR (AMRP ČR, vznik v roce 1990).** Zajišťuje manželské, předmanželské a rodinné poradenství, které se u nás vytvářelo jako samostatný obor od roku 1967, kdy v Praze vzniklo první poradenské zařízení tohoto typu.
- **Asociace občanských poraden (AOP, vznik 1998).** Zajišťuje podporu občanského poradenství, jež se v ČR rozvíjelo od roku 1995 jako komplexní nezávislé sociálně-právní poradenství.
- **Asociace poraden pro zdravotně postižené (APZP, vznik 2003).** Zajišťuje poradenství osobám se zdravotním postižením a osobám nemocným.
- **Poradna VIDA (vznik 2001).** Jedná se o celonárodní organizaci lidí s duševním onemocněním, která podporuje vznik a rozvoj svépomocných informačně-poradenských zařízení napříč ČR (Brno, Jeseník, Pardubice, Kolín, Praha, Plzeň, Rakovník, Ústí nad Labem).

1.2 VYMEZENÍ A ROZVOJ PORADENSTVÍ

Samotné vymezení psychologického poradenství není dnes nikterak jednoduché. V zahraničních i domácích zdrojích se můžeme setkat s velmi různorodou a širokou paletou jeho vymezení. Dokonce můžeme narazit na vymezení a techniky, které řada autorů nepovažuje za oblast psychologického poradenství, což může nejen studenty psychologie zmást. Proto je důležité znát teoretické zázemí, jež v sobě reflektuje nejrozličnější psychologické směry a přístupy, které v koncovém důsledku působí na samotného poradce, jenž pod tímto vlivem pracuje s klientem. Vznik poradenské psychologie je datován na přelom 19. a 20. století. Často bývá označována za poradenské hnutí, které bylo spojováno s volbou povolání. Současné pojetí poradenského psychologického přístupu je širší, rozpracovanější a věnuje pozornost klientům s psychickými či psychosociálními problémy. Poradenství nabízí i jisté ukotvení klientů v rámci své funkce orientace – potřeby informace. Z pohledu člověka se jedná především o potřebu orientace v dynamických změnách celospolečenského (globálního) vývoje, což Koščo (Koščo a kol., 1987) dále dělí na přístupy preferující:

- společensko-ekonomické hledisko;
- sociálně-humanistický přístup.

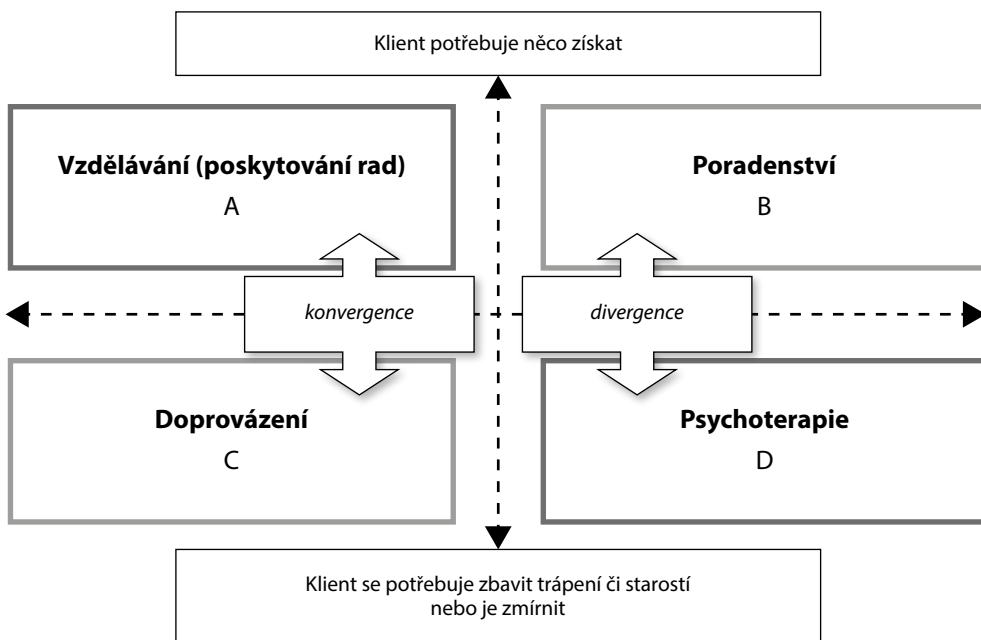
Koščo a kol. (1987) charakterizují čtyři úrovně poradenské činnosti:

1. Poradenství jako interindividuální komunikace člověka s člověkem, jednotlivcem a skupinou.
2. Poradenská činnost jako role ve společnosti.
3. Poradenská činnost jako aspekt a funkce rozvinutých moderních profesí.
4. Poradenství jako samostatná specializovaná a profesionální činnost, kde vznikly oblasti poradenství a specializované poradenské instituce:
 - pro oblast školství;
 - poradenské služby pro rodiče, rodinu a mládež;
 - speciální výchovné poradenství;
 - poradenství při volbě povolání;
 - poradenství v partnerském soužití, volbě partnera;
 - poradenství při řešení interpersonálních a intrapersonálních problémů, potřeb;
 - poradenství pro rozvoj osobnosti jedince.

Koščo a kol. (1987) také vymezují **obsah psychologického poradenství**:

- jako všeobecný systém, kde jsou obsažena základní východiska a všeobecné teorie;
- specifické teoreticko-koncepční otázky, zahrnující jednotlivá specializovaná odvětví.

Polohu poradenství a dalších vztažných oblastí založených na práci s klientem znázorňuje tzv. Ludewigův kříž (viz obrázek 1.1).

Obr. 1.1 Ludewigův kříž

Zdroj: Ludewig, 1994, s. 82 – upraveno.

Tento kříž si nyní stručně přiblížíme a vysvětlíme termíny v něm obsažené. Zaměříme se na jejich popis s ohledem na další faktory. Termíny divergence a konvergence lze chápat takto:

- Konvergence je založena na sbíhání a navazování dlouhodobých vztahů.
- Divergence vychází z vymezení rozdílů. Nemá se vytvářet dlouhodobý vztah. V tomto vymezení se využívají podpůrné struktury člověka.

U jednotlivých kvadrantů, na něž poukážeme níže v textu, jsou definovány určité charakteristiky, tj. typy profesionální pomoci, ve třech oblastech:

- důvod trápení;
- způsob poskytnutí pomoci;
- trvání pomoci.

Nyní si přiblížíme kvadranty s ohledem na jednotlivé charakteristiky vztahné k typům profesionální pomoci.

A – levý kvadrant (Vzdělávání) – „*Pomozte nám rozšířit naše možnosti*“. V rámci výše uvedených typů pomoci je lze znázornit takto:

- Důvod trápení – chybění či nedostatek dovedností k něčemu.
- Způsob poskytnutí pomoci – nabídnutí nějakých vědomostí či dovedností a jejich uplatnění.
- Trvání pomoci – je neohraničené.

B – pravý kvadrant (Poradenství) – „*Pomozte nám využít naše možnosti*“. V rámci výše uvedených typů pomoci ve třech oblastech je můžeme znázornit takto:

- Důvod trápení – vnitřní zablokovaný systém.
- Způsob poskytnutí pomoci – podpora struktur, které jsou k dispozici.
- Trvání pomoci – je ohraničené.

C – levý dolní kvadrant (Doprovázení) – „*Pomozte nám snášet naši situaci*“. V rámci výše uvedených typů pomoci ve třech oblastech je lze znázornit takto:

- Důvod trápení – nezměnitelné problémové situace.
- Způsob poskytnutí pomoci – stabilizace systému pomocí cizí struktury.
- Trvání pomoci – neohraničené úkolem.

D – pravý dolní kvadrant (Psychoterapie) – „*Pomozte nám ukončit naše trápení*“. V rámci výše uvedených typů pomoci ve třech oblastech je můžeme znázornit takto:

- Důvod trápení – změnitelné problémové situace.
- Způsob poskytnutí pomoci – příspěvek k řešení problémového systému.
- Trvání pomoci – ohraničené úkolem.

1.3 PŘÍSTUPY A SYSTÉMY

Jednotlivé přístupy a systémy v sobě odrážejí historický vývoj nejrůznějších oborů, jež se spolupodílely na jejich působení a které vždy hledaly nejširší možnost uplatnění. Od padesátých až šedesátých let 20. století je poradenská činnost systematicky rozpracována a rozšiřována. Vznikají nové teorie a modely poradenství, jež jsou klientům nabízeny. Tento rozvoj poradenství a poradenských služeb v sobě odráží odborné strategie jednotlivých poradců, kteří integrují aktuální poznatky psychologických a jiných vědních oborů s ohledem na potřeby praxe.

Z počátečních modelů (dvacátá až třicátá léta 20. století) můžeme zmínit **diagnosticko-psychometrickou koncepci**, jež se rozvojem psychodiagnostických metod do praxe promítla i do poradenského procesu, kde byla považována za východisko práce s klientem. E. G. Williamson (1965) určil šest bodů vymezujících diagnostický přístup v **poradenství**:

- analýza;
- syntéza;
- diagnóza;
- prognóza;
- konzultace;
- zpětné prověření.

Diagnostická koncepce rozvíjela původní Parsonsův trojfaktorový poradenský model, který vycházel ze tří předpokladů (Koščo a kol., 1987):

- Lidé mají své charakteristické rysy.
- Zaměstnání a školy, případně i jiné životní situace mají své specifické požadavky, které odpovídají osobnostním rysům.
- Informované rozhodnutí se zakládá na souladu osobnostních charakteristik s požadavky zaměstnání.

Z historického pohledu se dá tento přístup považovat za teoretické východisko současného rozvoje systému poradenství, a to především pomocí informačních komunikačních technologií (*computer-assisted counseling*).

Mezi kritiky Parsonsova modelu jsou například S. Wiegersma a G. Wijers (1983), kteří upozorňují, že tento model zjednodušoval skutečné životní situace a selhával při těch složitějších. Jiní kritizovali tento přístup především z pohledu jednostrannosti psychologického poradenství na základě metodologicko-teoretických nedostatků a chyb a velmi zúženého přístupu při práci s klientem.

Druhým modelem byl koncept **medicínsko-psychoanalytického přístupu v poradenství**, který se zpočátku jevil jako velmi zajímavý a podnětný. Přesto nesplňoval kritéria nutná pro práci s klientem v poradenském vztahu a došlo k určitému odklonu nejen na půdě psychoanalytického hnutí, ale také z důvodu kritického posouzení jednostranného využívání medicínského modelu, jež oslaboval pozornost a rozbíjel další vývoj a samostatnost poradenství. Podle F. Dumonta (1974, in Koščo a kol., 1987, s. 15) je medicínský model poradenských služeb nepraktický, neproduktivní a neefektivní právě ze tří důvodů:

- Samotný medicínský koncept je málo provázán s tím, co se děje v psychoterapii nebo poradenství.
- Jeho přístup je u některých vymezení zdraví a nemoci nefunkční.
- Do centra pozornosti se dostávají deformace, abnormality a dochází k zanedbávání a rozvoji pozitivních stránek ve vývoji osobnosti.

1.3.1 OBDOBÍ HLEDÁNÍ OPTIMÁLNÍHO ŘEŠENÍ

Ve čtyřicátých a padesátých letech 20. století procházelo psychologické poradenství určitou transformací, na níž se podílelo kritické přehodnocování a poučení z negativních zkušeností na úrovni teoretické i praktické. Probíhaly výrazné společenské změny, a to jak v psychologii v poradenství, tak v samotné společnosti. Jednalo se o období výrazných snah jednotlivých psychologických směrů a škol zaujmout určité konkrétnější a specifické postavení a zároveň pomoci vytvořit všeobecně platná východiska a koncepce celého systému poradenství. Projevovaly se především tyto tendence:

- překonat nespécifické působení jednotlivých psychologických směrů v poradenství;
- vypracovat a uplatnit takové teorie a koncepce, které by byly platné pro celý poradenský systém;
- podílet se na tvorbě komplexnějšího modelu a specifitějších metod v poradenské praxi;
- více se zapojit do kooperativního a interdisciplinárního systému poradenství.

1.3.2 KONCEPCE INTEGROVANÉHO VÝCHOVNĚ-ROZVÍJÍCÍHO PŘÍSTUPU V PORADENSTVÍ

Postupný rozvoj a neustálý proces upevňování poradenské psychologie umožňuje vytváření koncepcí, které se snaží přispět převážně ke stabilitě a rozvoji osobnosti. Mezi základní patří koncepce poradenství jako prevence od J. Rappaporta (1987), koncepce poradenství jako aktivního růstu, koncepce kooperativního poradenství, koncepce kariérového růstu a další.

1.4 VYBRANÉ PŘÍSTUPY K PORADENSTVÍ

1.4.1 PSYCHOANALYTICKÝ (FREUDOVSKÝ) PŘÍSTUP

Tento přístup je založen na principu **determinace současného chování minulostí a využívá principu kauzality**. Jde o reorganizaci klientovy osobnosti na základě řešení neurotického konfliktu. Poradce je pro klienta zrcadlem, které odráží jen to, co klient do procesu přinesl. Poradenský vztah je asymetrický. Při práci se využívají volné asociace, analýza přenosu a obran, práce se sny a fantaziemi, náhled, pracuje se s úzkostí a napětím. V interakci psychoanalytika a klienta je klientovi umožněno rekapitulovat svůj dosavadní život a znovuprožívat emoce k sobě samému, k rodičům či významné osobě z dětství.

Klasická freudovská psychoanalýza vychází při práci s klientem ze **tří principů**:

- libida, jež zastává dominantní úlohu v chování člověka;
- nevědomých impulzů, které člověka převážně „řídí“;
- chování dospělého člověka výrazně ovlivňuje prvních pět roků jeho života.

1.4.2 INDIVIDUÁLNÍ PSYCHOLOGICKÁ KONCEPCE A. ADLERA

Individuální psychologická koncepce A. Adlera je přístup, který oproti freudovské psychoanalýze **považuje za základní mechanismus vývoj, jenž se podílí na formování osobnosti**. Košco a kol. (1987) uvádějí, že v tomto přístupu (terapeutickém, poradenském) je důležitá adlerovská filozofie člověka zahrnující důležitou komponentu: pocit méněcennosti, který je pro tento přístup klíčový. V případě jeho nezvládnutí přerůstá do komplexu méněcennosti, jenž se v tomto pojetí podílí na neurotických potížích. Probouzí potřebu a snahu po moci a cit pro společenství, který odlišuje od citu pro společnost.

1.4.3 BEHAVIORÁLNÍ PŘÍSTUP

Každé chování je výsledkem toho, co se člověk naučil, případně nenaučil. Představuje přesné a strukturované procesy jednotlivých forem učení (podmiňování, posilování, nácvik, trénink, averzivní nácvik aj.). I když jsme si vědomi omezení čistého behaviorálního přístupu, tak bychom měli vidět jeho přínos především v užší oblasti taktiky a strategie poradenského procesu. V behaviorálním přístupu také sledujeme například v rámci problémového chování jeho funkční analýzu, tedy zda dané chování nepřináší klientovi nějaký zisk, díky němuž je toto chování udržováno. Je proto dobré při poradenské úvaze o potížích klienta sledovat i tuto linii zisků, která vychází z principů učení a převážně ze zákona účinku, tj. chování, jež je v určité situaci posíleno, se bude s větší pravděpodobností v dané situaci opakovat. **Druhy učení** lze zjednodušeně dělit takto:

- **operační učení** – zde dochází k posilování změny v načasovaných sekvencích;
- **imitační učení** – modelování chování napodobováním (hraní určitých rolí);
- **kognitivní učení** – instrukce napomáhající ke změně;
- **emocionální učení** – klasické podmiňování, nahrazuje nepříjemné emoce příjemnými;
- **sociální učení** – zahrnuje proces osvojování dovedností, návyků a postojů na základě styku s ostatními lidmi.

1.4.4 EXPERIENCIÁLNÍ PŘÍSTUP

Experienciální přístup **nahlíží na jedince jako na aktivní bytost, která je schopna uvědomění si svých možností a schopností naučit se je využívat**. V literatuře se spíše setkáme s označením na klienta orientovaný přístup (*person-centered approach*), jenž klade důraz také na kognitivní a emocionální složku. To znamená, že pro klienta je porozumění tomu, co dělá a prožívá, stejně důležité jako zodpovězení otázky, proč to dělá. Za kreativní proces v životě člověka považuje sebeuplatnění, sebeaktualizaci a sebepřesah. Zahrnuje všechny situace, ve kterých se lidé snaží navzájem si pomoci k efektivnějšímu